

Valtazar Bogišić.

Napisal I. Adlešič.

Leta 1814. je izdal Savigny spis: „Vom Berufe unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft“, ki je z njim povzročil velik preobrat v naziranju in študiju prava. Nastopil je proti šoli prirodnega prava ter uvedel historično šolo. Dokazoval je, da ima pravo vsakega naroda svoj narodni značaj, da je plod notranjega narodnega življenja, pojav njegovega duha in naziranja; začenja se pri običajih in veri ter se dalje razvija po delovanju učenih pravnikov. Zakonodavec ne tvori prava, nego le formulira in precizira pravno naziranje naroda.

Začeli so takrat, nekoliko tudi pod vplivom drugih idej — romantizma, nacionalizma — proučevati zgodovinsko pravo ali zgodovino prav posameznih narodov, najprej na zapadu, potem tudi na vzhodu — pri Slovanih. Sicer so že prej poskušali načrtati zgodovino slovanskega prava, a to so bili seveda le poskusi. Predvsem si niso bili raziskovalci sami na jasnem, kaj da je pravzaprav slovansko pravo. Prvi, ki je določeneje formuliral to vprašanje in vplival dolgo dobo na druge učenjake, je bil poljski historik Jachym Lelewel, ki je spisal leta 1828.: „Początkowe prawodawstwo polskie cywilne i kryminalne do czasów Jagiełłońskich“. Kot karakteristikon slovanskega prava navaja princip občine in skupnosti; demokratični principi tedanje dobe: enakost in svoboda, so bili najlepše udeleženi v slovanskem pravu. Nasproti dosedanjim učenjakom, ki so menili, da se je slovansko pravo razvilo pod vplivom tujih narodov (Frankov, Indov itd.), je Lelewel poudarjal samolastni slovanski izvor.

Danes so se pojmi precej zjasnili in predvsem oprostili onega fantastičnega navdušenja, ki je vodilo prve raziskovalce na tem polju. Zgodovina slovanskih prav ima danes namen, konstruirati nekako okostje skupnega prava vseh slovanskih narodov v najstarejši dobi, ko so živeli Slovani še skupno, za poznejše dobe pa, ko so se Slovani razšli v posamezna plemena, s primerjajočo metodo, objasniti pravne institute posameznih plemen s pomočjo prav drugih slovanskih plemen (ožja primerjalna metoda). Nekateri sicer menijo, da ni mogoče pisati zgodovine slovanskega prava, ker ga ni nikdar bilo, pač pa zgodovino prav posameznih slovanskih

plemen; toda če se vzame vprašanje v zgornjem smislu, je pač mogoče.

Edini poskus do danes, spisati zgodovino slovanskega prava, je naredil Poljak Vacslav Aleksander Maciejowski v svoji knjigi: „Historja prawodawstw słowiańskich“. I. izdanje 1832 — 35. Toda ta poskus

S PRAŠKE RAZSTAVE: CERKVICA
KRŠČANSKE AKADEMIJE

se je pokazal mnogo prezigodnji, ker do takrat še ni bila obdelana zgodovina prav posameznih slovanskih narodov.

V podobnem smislu je bil izdan i novi načrt za ruske univerze l. 1863., ki je uvedel nov predmet: Zgodovina prava slovanskih narodov. Ali nedostajalo je pripravnih specialistov in mnoge stolice so ostale nezasedene. Tem temeljiteje in urneje so začeli proučevati zgodovinsko pravo pri posameznih narodih:

pri Rusih sta delovala posebno Leontovič in Mihajlov, ki sta že proti koncu šestdesetih let izdala prve spise in učne knjige za novo stroko. Ravno tako marljivi so bili Poljaki, ki so začeli z izdavanjem virov (Helcel) in na tej podlagi sistematično proučevali narodno pravo (Bobrzyński, Piekosiński, Balzer i. dr.). Tudi pri Čehih so začeli temeljiteje v novejši dobi; 1883 se je na češki univerzi habilitiral za češko pravo Jaromil Čelakovský, ki še danes deluje in se je proslavil zlasti s svojimi „Povšedné české dějiny právní“.

Najkasneje se je začelo na slovanskem jugu. In mož, ki je pri nas začel takorekoč ledino orati na tem polju in pripravil in ugladil pot tej novi vedi, je bil dr. Valtazar Bogišić.

* * *

Valtazar Bogišić je rojen l. 1836. v Dubrovniku, nekdanji zibelki dubrovačke republike. Njegov oče je bil bogat in ugleden meščan. Prva leta je preživel mali dečko s svojim dedom, ki ga je jako ljubil — mati mu je namreč umrla v zgodnjih letih, tako da je ni niti poznal.

Pohajal je domačo ljudsko šolo. Ko jo je dovršil, ga je gnala uka želja dalje na srednje in visoke šole. Ali oče ni tega pustil, ker je hotel sina obdržati pri domačem gospodarstvu. Zato ga je dal v neko privatno domačo šolo, kjer so poučevali podobne predmete, kot na današnjih meščanskih šolah, zraven še nautiko.

V dvanajstem letu je končal Bogišić to šolo. Želja po daljnji izobrazbi mu ni dala pokoja in začel je pohajati v zasebno šolo tamošnjega dekana I. Zafrona, ki je poučeval predmete nižje gimnazije; dijaki so zamogli polagati izpite na državni gimnaziji v Dubrovniku. Tega seveda ni mogel storiti mladi Bogišić, ker mu oče ni dopustil iz bojazni, da ne bi sin z veljavnimi spričevali odšel na daljne šole in zapustil očetovega doma.

Zraven šolskih predmetov je proučeval Bogišić pridno nemški, laški in francoski jezik in slovstvo. Nabavil si je precej lepo knjižnico in kolikor je mogel, se je učil i predmetov za višjo gimnazijo.

L. 1856. umre oče, in Bogišić more prosto odločevati svojo bodočnost. Po dveh letih, ko je uredil podedovano premoženje in si preskrbel sredstva za študije, je odšel v Benetke in vstopil na licej svete Katarine (danes „Liceo Marco Foscarini“). Že po enem letu je tukaj maturiral z zelo dobrim uspehom.

Dolgo je premišljeval, katero stroko bi si izbral za nadaljnji študij na visokih šolah. Najbolj ga je zanimalo modroslovje in jezikoslovje, pa ni čutil pedagoškega poklica. V tem dobi v roke Lermierovo knjigo o študiju prava po historični metodi;

to je postalo zanj odločilno: zapisal se je na pravno fakulteto, kjer je poslušal zlasti Ungra, Glaserja, Arndtsa, Siegla, Steina, zraven tega je obiskoval še nekatera predavanja na zgodovinskem in filološkem oddelku.

Drugo leto universitetnega študija je preživel v tujini: v Berlinu, katera univerza je slovela takrat kot prva v Evropi, v Parizu in Monakovem.

Leta 1862. je naredil rigoroz na filozofični fakulteti v Giessachu; disertacija se je glasila „Über die Ursachen der Niederlage des deutschen Heeres im hussitischen Kriege“.

Drugo polovico pravnih študij je ostal na Dunaju zaradi avstrijskih zakonov. V prostem času je zahajal rad v muzeje; zanimala ga je zlasti arheologija in umetnost. Pridno je tudi obiskoval „besede“ (koncerte).

Koncem sedmega tečaja je dobil v c. kr. dvorni knjižnici službo, in sicer na priporočilo Miklošiča, ki je ravno takrat pustil tam mesto in ni bilo nikogar, ki bi popisoval slovanske knjige. Tu je Bogišić izpopolnjeval svoje znanje, zlasti v slovanskih jezikih — osnovne pojme je imel že prej. Razen slavistike je prevzel še pravni oddelek in urejevanje spisov o francoski revoluciji. Vkljub ogromnemu delu v knjižnici ni zanemarjal i pravnega študija: obiskoval je na univerzi predavanja in o počitnicah se pripravljaj na državne izpite in rigoroze. Že l. 1865. je bil povišan na doktorja prav.

Sedaj je šele začel sistematično znanstveno delo. V dvorni knjižnici je imel lepo priliko: mnogo materiala in vzpodbude pri svojih kolegih in drugih učenjakih, ki se je tu z njimi seznanil; bili so to predvsem Maciejowski, Rački, Jagić, Novaković i. dr.

Prvo delo, ki je vzbudilo večjo pozornost, je bilo „Pravni običaji u Slovena“, izšlo najprej v III. letniku „Književnika“ v Zagrebu l. 1866. in drugič v posebni knjigi l. 1867. To je, kot pravi pisatelj v uvodu, „prvi pokus poveče i sistematične radnje na polju slovenskog nepisanog prava“ (str. IV). Knjiga ima podnaslov „Privatno pravo“, ter je pisatelj nameraval v drugi knjigi pisati o javnem pravu, kot sam pravi ravnotam: „I gradiva, koje spada u drugi dio ove radnje, t. j. u javno pravo, ja već imam sabrana i pripravljenu dobru rukovet, ipak nemogu znati upravo, kad će mi poslovi dopustiti, da ga uredim za izdanje“. Žalibog, da do tega sploh ni prišlo.

V uvodu te knjige govori o privatnem pravu in njega pomenu sploh za jurisprudenco ter navaja kratek pregled običajnih prav poedinih narodov.

Vsebina knjige je razdeljena tako: I. Obitelj, II. Nasljedstvo, III. Stvari, IV. Obligacije. Glavni del je namenjen rodbinskemu pravu in ta tvarina je najpodrobneje obdelana (od 196 strani cele knjige

spada sem 160 strani). To razporedbo navajamo, ker je važna tudi za poznejše njegove spise in kaže pisateljevo posebno zanimanje za slovansko rodbinsko pravo.

Pred vsakim oddelkom je navedenih mnogo pravnih rekov, ki se nanašajo na sledečo snov.

Največ se bavi pisatelj v knjigi „sa jugoslovanskim plemenima“, ker mu je bilo „mnogo lažje doprijeti do izvora“. Ti oddelki imajo tudi največjo vrednost (pravne običaje Bolgarov je prevedel Majnov na ruski jezik) z njimi je obrnil nase pozornost ruskih pravnikov; odstavki o ruskem in poljskem pravu so precej pomanjkljivi, ker so se naslanjali večinoma na ustno poročilo (Želudkov).

Mimogrede omenjamo posebno zanimanje Bogišičevo za pravne pregovore. Že v tej knjigi je navedenih okrog 500 pregovorov iz vseh slovanskih jezikov. Pozneje je zbiral vso literaturo o rekih in v dvanajstih letih je nabral okrog 1500 knjig in brošur pregovorov evropskih in drugih narodov; zraven tega si je nabavljajl i rokopisni material iz arhivov, ki govori o tem predmetu. Tako si je pripravil zbirko, ki tekmuje z največjimi podobnimi zbirkami.

Ta ustna poročila so prepričala Bogišiča, da bi se dalo od domačinov, ki žive v domovini med narodom, še marsikaj nabrati, če bi se pozvedovalo po gotovem navodilu. Prijatelji so ga nagovarjali, naj sestavi obširnejši program za nabiranje, in od raznih strani je dobival prošnje, „naj bi im poslal kakav naputak za opisivanje toga živoga vrela za historiju narodnog prava“. Iz teh nagibov je sestavil Bogišič „Naputak za opisivanje pravnih običaja, koji u narodu živa“ (izšel prvotno v „Književniku“, III. in drugič posebej l. 1867.¹⁾ Ker i ta „Naputak“ kaže Bogišičevo posebno zanimanje za rodbinsko pravo in ker je podlaga za njegovo poznejše glavno delo, navajamo njegovo razdelitev:

I. Privatno pravo (jus privatum), 238 vprašanj.

1. Obitelj (jus famil.):

- a) obitelj šira (= zadruga),
- b) obitelj uža (inokosna),
- c) dioba zadruge i nasljedstvo.

2. Stvari (jus rerum).

3. Obligacije.

II. Javno pravo (jus publicum), 109 vprašanj.

A. Unutrašnje državno pravo (jus publ. internum).

1. Država i općina.
2. Gradjanski i kazenski postupak (proces civil. et pom.).
3. Kazneno pravo (jus poenale).

¹⁾ Imena onih, ki so mu pomagali pri delu z informacijami, navaja pisatelj v uvodu. Med drugimi je bil to i Ignacij Orožen, župnik pri Sv. Križu na južnem Štajerskem.

B. Zdvornije ili medjunarodno pravo (jus publ. externum).

Ta „Naputak“ je bil radi svoje obsežnosti — obsega celo pravno polje —, podrobnosti in natančnosti velikega pomena in vpliva ne samo pri Slovanih nego i drugih narodih. Preložen je bil na vse slovanske jezike (na slovenščino l. 1886.) pod njegovim vplivom so sestavljali i drugi podobne programe (Krausse). „Naputak“ je razposlal hrvaškim rodoljubom, ki so začeli na tej podlagi jako marljivo raziskovati življenje narodovo; nabrali so ogromno gradivo, ki ga je potem Bogišič uredil.

Pa kmalu je moral Bogišič pustiti tiho znanstveno delovanje v dvorni knjižnici. Leta 1868. je namreč uvedel odbor vojnega ministristva, ki je vodil upravo Vojaške Granice, dve mesti deželnih šolskih nadzornikov; mesto v banatski in sremski Granici je dobil Bogišič.

Prišedši na novo mesto, je obhodil oddeljeni mu okraj, da bi se osebno poučil o razmerah tamošnjega ljudskega in srednjega šolstva. Na podlagi opazovanj je sestavil obširno poročilo in ga predložil ministristvu. Nato je bil poklican na Dunaj kot član komisije za reorganizacijo šolstva Vojaške Granice. Delo komisije je bilo dovršeno naslednje leto 1869. in Bogišiču so ponudili mesto načelnika odbora za uk in bogočastje v celi Vojaški Granici. Toda tega mesta ni sprejel.

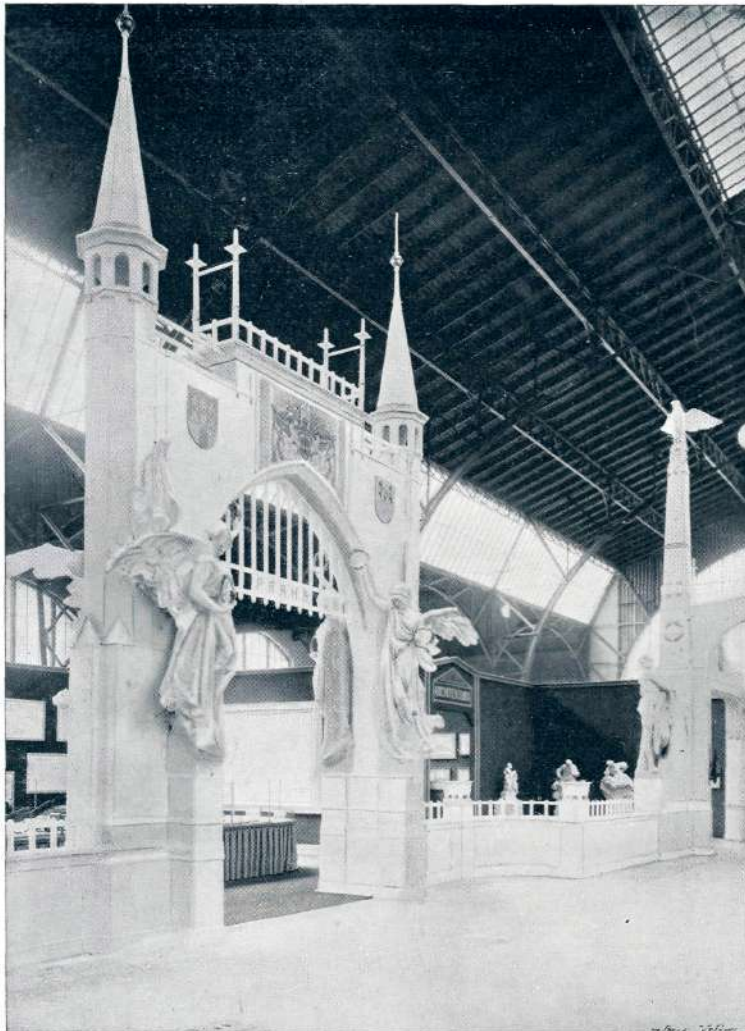
V Granici ni mogel Bogišič tako intenzivno znanstveno delovati kot doslej v dvorni knjižnici, vendar ni niti sedaj odnehal izpopolnjevat se v svoji stroki: v slovanskem pravu. Na svojih službenih potovanjih je pridno opazoval narodno življenje in naziranje. Imel je več stika z ljudstvom in narodno inteligenco; zbral je krog sebe mlajše moči ter vzbujal v njih zanimanje za življenje in pravno naziranje priprostega ljudstva. Tako si je pridobil in razširil krog sotrudnikov pri znanstvenem delu, ki so mu pripomogli sestaviti monumentalno delo o jugoslovanskem narodnem pravu.

Po dveh letih njegovega bivanja v Vojaški Granici dobi Bogišič dve ponudbi ruskih univerz: kijevske in odeške; zadnja ga je obenem imenovala svojim častnim doktorjem. Njeno povabilo je tudi sprejel ter se podal v decembru l. 1869. na Rusko.

Težka naloga je čakala našega učenjaka na novem mestu: ruski jezik je poznal le v teoriji, in tudi predmet je bil skoro čisto nov. Ali mladi, podjetni in energični učenjak se ni vstrašil nikake zapreke. Že po dvamesečnem bivanju v Odesi je imel inauguračno predavanje: „O naučnoj razrabotkê istoriji slavenskago prava.“¹⁾ Slavnostna dvo-

¹⁾ Izšla v Petrogradu l. 1870.; bila mi je, žalibog, nepristopna.

rana, kjer je predaval, je bila natlačena profesorjev, dijakov in odličnjakov iz mesta, ki so prišli poslušat učenjaka o novi vedi. In predavanje je popolnoma zadostilo njih pričakovanju, z ogromnim navdušenjem so vsi pritrjevali govorniku.

S PRAŠKE RAZSTAVE: VHOD K ODELKU PRAŠKEGA MESTA

Ko je bival v Odesi, je dokončal Bogišić važen spis, ki je zanj zbiral gradivo že v dvorni knjižnici na Dunaju: „Pisani zakoni na slovenskom jugu. I. Zakoni, izdani najvišom zakonodavnom vlašću u samostalnim državam“. (Izdala Jugoslavenska Akademija v Zagrebu l. 1872.)

Že ko je bil na Dunaju, je predlagal Bogišić Jugoslovanski Akademiji, da bi izdajala vire jugoslovanske pravne zgodovine; da bi se to veliko podjetje izvedlo kritično in znanstveno, je predlagal Bogišić dalje, da se predvsem sestavi bibliografični popis celotne vsebine. Akademija je sprejela oba predloga in poverila to nalogo Bogišiću. Ta je nabral gradivo za navedeno knjigo že 1867. leta na Dunaju; ker je pa bil nato odtrgan od znanstvenega delovanja, ko je bil predstavljen v Vojaško Granico, je šele sedaj v Odesi pripravil gradivo za tisk. Programatizirani so bili štirje zvezki, in sicer:

1. zakoni, izdani najvišom vlasti samostalnih političkih tvorova (zakoni narodov, koji dopriješe do nekog stepena medjunarodne individualnosti vsaj za neko vreme, str. 4.);
2. opis radnje manjih zakonotvornih krugova, kao što su zakoni manjih pojedinih predjela, municipija, otoka, općina, korporacija;
3. zakoni, izdani vlastima i organima obiju crkava;
4. zakoni, namijenjeni pojedinim zemljama i predijelima od inorodnog zakonodavca.

Kot „Slovanski jug“ označuje Bogišić dežele: Bolgarsko, Srbijo, Hum (pozneje Hercegovino), Zeto (pozneje Črno goro), Dubrovnik, Poljico, Hrvatsko.

„A gdje su političke individualnosti u zemljama Slovenacâ?“ pitati će možda čitalac (tako piše dalje). „One bjehu isključene iz ovoga prvoga odsjeka, da i ne navodimo druge uzroke, već za to što držimo, da svi do sada poznati zakoni, koji istekoše iz najviše zakonodarne vlasti u Štajerskoj, Koruškoj, Kranjskoj i Gorici, i po svojstvima i po porjeklu njihovu, pristaju najbolje u označeni u predgovoru četvrti odsjek ovoga opisa.“¹⁾ (Konec.)

¹⁾ Str. 4. Žalibog, do danes še ne izšli, ker je Bogišić izdal le I. del nameravanega podjetja.

Valtazar Bogišić.

Napisal I. Adlešič.

(Konec.)

Se eno važno delo, ki ga je Bogišić sestavil v Odesi, je „Collectio consuetudinum juris apud Slavos meridionales etiam num vigentium. — Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena“, ali drugi naslov „Gragja u odgovorima iz različnih krajeva slovenskog juga“. Založila in izdala Jugoslovanska Akademija v Zagrebu 1874.

Tudi to delo spada med publikacije virov jugoslovanskega prava; pisatelj sam pravi, da je sistematično delo doslej nemogoče; treba je gradivo poprej „popuniti i ispraviti“. To gradivo je uspeh „Napatka“, izdanega pred sedmimi leti. Nabralo se je od vseh strani toliko gradiva, da se ga pisatelj sam ni nadejal. Gradivo je urejeno tako, da se vrste vprašanja kot v „Napatku“ in na vsako vprašanje se vrste tozadevni odgovori iz najrazličnejših krajev. Ta razporedba je zelo važna, da se ohranijo krajevne posebnosti, kar bi bilo v sistematičnem delu nemogoče. Tako je ohranjena kontrola pri znanstvenem raziskovanju.

Zbornik je bil od vseh učenjakov-pravnikov najugodnejše sprejet in je služil za podlago premnogim študijam.¹⁾ Po svoji originalnosti je edina publikacija te vrste v Evropi. Tudi tukaj je rodbinskemu pravu posvečena največja pozornost.

V Odesi je Bogišić poizkušal ustanoviti „Slovansko knjižnico“, ki bi se pozneje izpremenila v slovanski muzej. Že kot uradnik v dvorni knjižnici na Dunaju je napisal razpravo: „Slovanski muzeum“ (Misli o potrebi naučnega središta za svakolika slovenska plemena), izšlo v srbskem „Letopisu“, 1866.

Ker je misel še vedno aktualna in kaže slovansko naziranje našega učenjaka, omenjamo natančneje ta poizkus.

Na političnem in verskem polju ne pride nikdar do edinstva vseh Slovanov. Pač pa naj bi se vsi slovanski narodi spojili na kulturnem polju in si ustanovili zavod, ki bi bil trajno ognjišče njih skupnega sedanjega in minulega življenja in čuvstvovanja, materialnega in duševnega delovanja. Takšen zavod naj

¹⁾ Med mnogimi navajam le Sumner-Maina, pravnega zgodovinarja in profesorja oksfordske univerze, ki je črpal iz te knjige za svoje primerjalno delo, kjer prispeva jugoslovansko zadrugo s podobnimi instituti v Indiji. Večji izvleček je naredil F. Demelić: *Le droit coutumier des Slaves meridionaux d'après les recherches de M. Bogišić.*

bi bil „Slovanski muzej“, ki bi sestojal iz naslednjih oddelkov:

1. repertorij vseh virov zgodopisja, jezikoslovja, slovstva, narodopisja in umetnosti in vseh ostalih duševnih proizvodov, v originalu ali kopiji;
2. arhiv listin in rokopisnih virov v originalu, kopiji ali izvlečku;
3. knjižnica s knjigami v slovanskih jezikih in z vsemi knjigami, ki pišejo o slovanskih narodih, zemljah, mestih in znamenitejših osebah in spisi znamenitih Slovanov o kateremkoli predmetu;
4. starožitnosti in umetnine: numizmatika, orožje, podobe, arhitektonični modeli itd. in
5. narodopisje: noše, stanovanja, orodja itd.

Ta muzej naj bi bil pri onem narodu in na onem kraju, ki bi največ prispeval za to podjetje; o tem in o vsem ostalem naj bi odločal odbor, sestavljen iz vseh slovanskih narodov, ki bi imel najširjo avtonomijo.

Ta svoj načrt iz prejšnjih let je obnovil Bogišić v Odesi v „Slovanskem dobrodelnem društvu“;¹⁾ načrt je bil sprejet z navdušenjem; Bogišić sam je spisal pravila novega društva, začel zbirati knjige ter prevzel posel upravitelja novega zavoda. Izpočetka je stvar prospevala precej dobro ali kmalu se je začelo od raznih strani in iz raznih vzrokov reagirati in podjetje je zaspalo.

Medtem je bil črnogorski knez Nikola opozorjen na znanstveno delovanje Bogišićevo ter je naprosil ruskega carja Aleksandra II., da bi mu poslal tega učenjaka na Črno goro, da bi sestavil civilni zakonik. Koncem l. 1872. je dobil Bogišić cesarjev ukaz, ki mu je poveril to nalogo. Ker delo ni zahtevalo njegove prisotnosti na Črni gori, je šel l. 1874. v Pariz, kjer je imel na razpolago bogate knjižnice in druge neizogibne pripomočke.

Medtem je dobil Bogišić več ponudeb na vseučiliške stolice: l. 1874. in zopet 1882. v Zagreb za pravno zgodovino, l. 1875. v Odeso za rimsko pravo, l. 1878. v Belgrad za primerjajočo zgodovino slovanskega prava, seveda vse brez uspeha; Bogišić je vztrajal pri svojem delu.

¹⁾ Izdan pod naslovom: *Ob ustrojstvu Slavjanskoj Biblioteki pri Odeskem Slav. Blagotv. Obščestvju. Zapiska V. Bogišića. Odesa, 1870.*

Po treh čitanjih je bil razglašen 25. marca 1888 „Opšti imovinski zakonik za knjaževinu Crnu goru“ in je stopil v veljavo s 1. julijem istega leta.

Delo je velikega pomena, ne le za Črno goro, nego za pravno vedo sploh, kar je razvidno že iz tega, da je preloženo na pet jezikov: francoski, nemški, laški, španski in ruski. Glavno pa raditega, ker je to prvi zakonik XIX. stoletja, ki je črpal iz živega običajnega prava in posnel odtod veliko množico ustanov in pravil, dočim so prvi zakoniki večinoma zanemarjali ta bogati vir.

Že po desetih letih je bila potrebna druga izdaja; preskrbel jo je avtor sam. V nji so vpeljane nekatere izpremembe, glavno zopet na polju običajnega prava. Videti je, kako je bil učenjak zavzet za pravne običaje, a da je pri tem stregel potrebi naroda in se obenem ravnal po zahtevi moderne pravne vede: pravni običaj je najjasnejše zrcalo narodovega pravnega prepričanja in družabnih potreb.¹⁾

Končavši kodifikačno delo, se je vrnil Bogišić na Rusko, da uredi svoje nadaljne razmere. Ministrstvo za uk mu je ponudilo stolico rimskega prava na moskovski univerzi; tega mesta ni sprejel, deloma radi čisto nove stroke, ki bi se moral nanjo šele pripraviti, deloma je bil že preveč utrujen od kodifikačnega dela črnogorskega zakonika in si je zaželel počitka. Prosil je torej za umirovljenje in ga je tudi dobil l. 1890. Šel je v Pariz na odpočinek. Ali dolgo ni mogel mirovati: sestavil si je po kratkem odpočinku program za daljno literarno delovanje in hodil s to namero na večja potovanja preiskovat arhive.

L. 1892. se je mudil v Dubrovniku; tu ga pozove črnogorski knez Nikola v Cetinje ter mu ponudi ministrski portfelj. Bogišić sicer ni hotel prevzeti težkega posla, toda knez ni odnehal, češ, kot avtor zakonika je vsaj za nekoliko časa moralno prisiljen nadzorovati, kako se zakon v praksi izvršuje. Na tako prigovarjanje je prevzel Bogišić justično ministrstvo in ga vodil celih šest let.

¹⁾ Referat o zakoniku je spisal dr. Danilo Majaron v „Slovenskem Pravniku“, 1891.

L. 1894. je prehodil vso Črno goro v spremstvu dveh črnogorskih profesorjev. Pregledoval je sodnije, preiskoval arhive, v kolikor so imeli pravnih listin, obiskal kraje, kjer prebivavci pasejo vso leto skupno živino, da bi seznanil tamošnje običaje itd. Izdal je več naredbe in ustanovil štiri nove okrožne sodnije. L. 1897. je šel z ministrskim predsednikom Božo Petrovičem v Rim, da bi sklenil ženitovanjsko pogodbo med knjeginjo Heleno in prestolonaslednikom, sedanjim kraljem Viktorjem Emanuelom III.

Po šestih letih plodnega delovanja na ministrskem sedežu je stopil naš učenjak v trajen pokoj — prosil je bil zanj že večkrat poprej, ali knez mu ni hotel ugoditi, ker je poznal izvrstnega učenjaka in politika ter je želel, da dobro uredi pravne zadeve v kneževini. Pokoj je vžival Bogišić v Parizu, kjer je imel mnogo prijateljev in znancev, nekaj celo še izza dijaških let. Hodil je večkrat na krajša in daljša potovanja in na slednjem potovanju iz Italije v Cetinje ga doleti nagla smrt na Reki dne 24. aprila t. l.

Kratko posnemamo svojo sodbo o Bogišiću lahko v sledečih besedah: Bogišić je bil med prvimi delavci na polju zgodovinskega prava južnih Slovanov, prvi po času in prvi po delih. Glavno pozornost je obračal na živo običajno pravo, predvsem na rodbinsko pravo. Vzbudil je zanimanje za ta oddelek med mnogimi rojaki in znanstveniki, da so začeli proučevati življenje preprostega naroda in črpati iz njega znanost kot iz bogatega vira. Utemeljil je v znanstvu pomen živih pravnih običajev in jih uveljavil v črnogorskem zakoniku. S tem je tudi dvignil pravno vedo sploh na višjo stopnjo.

Razen omenjenih knjig je spisal še večjo vrsto manjih spisov pravne, zgodovinske in narodopisne vsebine; pravni so vzeti večinoma iz običajnega rodbinskega prava južnih Slovanov. — Pisal je v hrvaškem, srbskem, ruskem, laškem in francoskem jeziku.¹⁾

¹⁾ Literatura: Navedeni Bogišićevi spisi. Življenjepisna data iz brošure prof. Kadleca, kjer so navedeni še vsi daljni podrobni spisi našega učenjaka.

